

and the second – time properties of natural reserved areas. The main trend in geographical studies appears to be a cartographic inventory in the shape of a series of large-scale (1:10000 – 1:25000) general scientific geocomponent and landscape maps. The results of the inventory has become the basis for organizing the monitoring of the reserve geosystems, forming specialized geographical information system (GIS), as well elaborating geoeological models of optimizing the functional-territorial structure of the nature reserves and national parks, and spatial planning of protected areas regional and ecological networks.

Key words: physical and geographical studies, nature reserves, national parks, structure, methods, methodology.

Брусак В.Ф. Географические исследования природно-заповедных территорий: структура, современное состояние и перспективы реализации. Проанализировано современное состояние географических научных исследований на природно-заповедных территориях. Изложено принципы и методику организации комплексных географических исследований в заповедниках и национальных парках. Рассмотрено структуру (основные направления и виды) физико-географических исследований и основные методы и приёмы их реализации, которые базируются на комплексно-географическом, геосистемном и геоэкологическом подходах. Основным направлением географических исследований является картографическая инвентаризация в форме серии крупномасштабных (1:10000 – 1:25000) общенаучных геосистемных и ландшафтных карт. Результаты инвентаризации являются основой для организации мониторинга геосистем заповедных территорий, создания специализированных географических информационных систем (ГИС), разработки эколого-географических моделей оптимизации функционально-территориальной структуры заповедников и национальных парков, а также территориального планирования региональных сетей природно-заповедных территорий и экологических сетей.

Ключевые слова: физико-географические исследования, заповедники, национальные парки, структура, методы, методология.

Надійшла до редколегії 11.04.2017

УДК 921.2:551

Федірко О.М

*Львівський національний університет
імені Івана Франка*

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРКА «СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ» В СИСТЕМІ ЛАНДШАФТІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Ключові слова: ландшафт, фізико-географічне районування, національний природний парк, Сколівські Бескиди

Постановка проблеми. Основний масив національного природного парку «Сколівські Бескиди» належить до однойменного природно-географічного району Українських Карпат і за винятком його північної частини типово представляє бескидське лісове середньогір'я в системі гірсько-карпатських ландшафтів. Район Сколівських Бескидів на перший погляд не вважається проблемним у фізико-географічному поділі: він досить добре структурований, володіє виразними межами і подібно трактується більшістю дослідників. У цьому стосунку вибір території для організації парку, як і вибір його назви, можна оцінити як вдале рішення. Слід мати на увазі, що в числі першочергових потреб успішного розвитку національного парку необхідними завданнями завжди постає оптимізація його зовнішніх меж та внутрішнього розмежування (функціонального зонування). Надійною основою вирішення цих завдань є удосконалення

ландшафтної систематики природного регіону та створення кондиційної ландшафтної карти відповідного масштабу. Уважне ознайомлення з найбільш відомими результатами фізико-географічної районування та ландшафтно-вивченості Карпатського регіону наочно демонструє певні розбіжності у трактуванні природної сутності бескидських структур. Ці відмінності лише частково пояснюються еволюцією наукових поглядів за більш як столітню історію дослідження регіону. Вирішальну роль все-таки відіграє суб'єктивна відмінність у самих підходах і об'єктивна незавершеність ландшафтно-систематики. У зв'язку з цим корисним видається стислий хронологічний аналіз основних опублікованих матеріалів.

Виклад основного матеріалу. Ранні спроби фізико-географічного поділу Карпатського регіону виконуються у Львівському університеті уже з кінця ХІХ – початку ХХ століття і помітно активізуються у передво-

енний період [19-22]. У результаті цих досліджень складаються усталені уявлення про природну організацію Східних Карпат і, коли на початку 1970-х років Є. Кондрацький приступає до упорядкування номенклатури класифікаційних одиниць усієї Карпатської дуги, то для її північно-східного фрагменту він у значній мірі виходить з напрацювань своїх попередників [17, 18]. Згідно цих уявлень межі Бескидів як фізико-географічної природної системи вищого класифікаційного рангу укладаються в межі поширення флішових геологічних відкладів у Східних

Карпатах. Бескиди, у свою чергу, за характером рослинного покриву діляться на Полонинські та Лісисті, а за геоморфологічною ярусністю – на Низькі, Середні та Високі. Сколівські Бескиди у цій системі займають середню позицію і охоплюють значну територію від межиріччя Дністра – Стрия на північному заході до межиріччя Опору – Свічі на південному сході. Цікаво, що південно-західна межа Сколівських Бескидів за Кондрацьким проведена у Вододільно-Верховинських Карпатах вздовж підніжжя закарпатських полонин (рис. 1).

Рис. 1 – Фрагмент карти фізико-географічного поділу Карпат (за Є. Кондрацьким, 1989, 1993)

Сколівські Бескиди (Bieszczady Wschodnie, Beskidy Skolskie) (522.13) розглядаються у складі мезорегіону Лісистих Бескидів в оточенні Західних (522.12) і Сяноцько-Турчанських (522.11), Бещадів на заході, Берегових Бескидів (522.14) на північному сході та Горган (522.15) на сході. На південному заході Сколівські Бескиди межують з Полонинськими Бескидами: полонинами Рівною (522.21) та Боржавою (522.22). Фізико-географічний зміст поняття “Бескиди” автор поширює на всі Зовнішні (Флішові) Східні Карпати до Чорногори (522.25) та Гринявських полонин (522.26) включно

Перші повоєнні природно-географічні районування Карпатського регіону виконуються за участю К. Геренчука. Одна з відомих схем фізико-географічної систематики цього часу помітно відрізняється від попередніх уявлень [3]. У ній Сколівським Бескидам відведена значно менша територія. Північною межею району аргументовано пропонується вважати долину р. Стрий, а в якості південно-західної межі

Бескидів з цього часу у науковій літературі починає фігурувати тектонічно-обумовлена «лінія Турка – Славське», за якою між Скибовими та Полонинськими Карпатами виділяються Карпати Вододільно-Верховинські (Стрийсько-Сянська Верховина). Мало зрозумілим на цій схемі залишається «клин» у межиріччі Опору – Свічі як і аргументація межі між Бескидами і Горганами (рис. 2).

Рис. 2 – Фрагмент карти природно-географічного поділу Західної України (за К.І.Геренчуком, М.М.Койновим, П.М.Цисем, 1964)

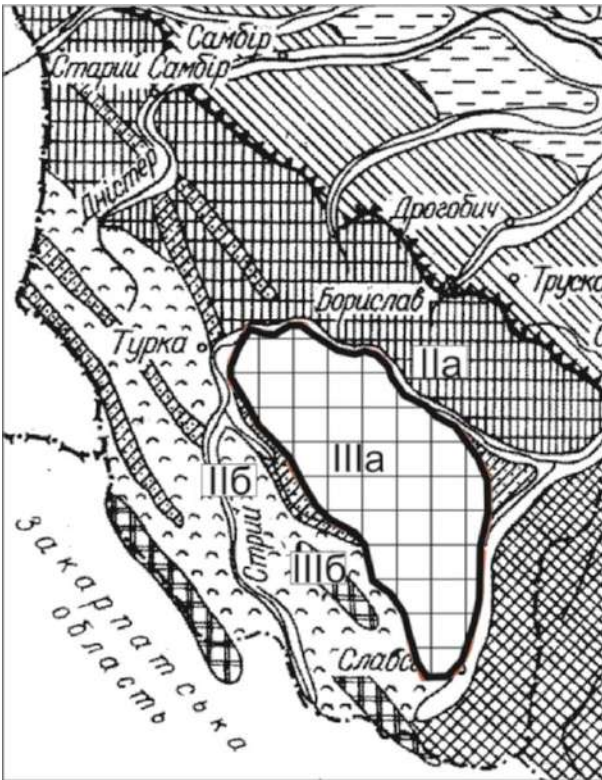
Сколівські Бескиди виділені як окремий район (X1a3) у складі природної області Зовнішніх (Скибових) Карпат. На південному заході вони межують з Стрийсько-Сянською Верховиною Вододільно-Верховинської області (X1a1), а на півночі, вздовж долини р.Стрий, - з Верхньодністровськими Бескидами (X1a2). Східна межа вклинюється у Скибові (Зовнішні) Горгани (X1a4) до долини р.Свічі

Надалі К. Геренчук ще більше звужує межі Сколівського ландшафтного району до межиріччя Стрия – Опору, а у межиріччі Опору – Мізунки виділяє Зелем'янський ландшафтний район, який межує з Горганами [14, 15]. У ландшафтній структурі район класифікується як «ландшафтний ярус середньогірно-крутосхилових хребтів бескидського рівня, вкритих буково-ялиновим лісами» в оточенні низькогірних хребтів суббескидського та верховинського рівнів (рис. 3). На лівобережжі Стрия вперше виділяється Орівський ландшафтний район.

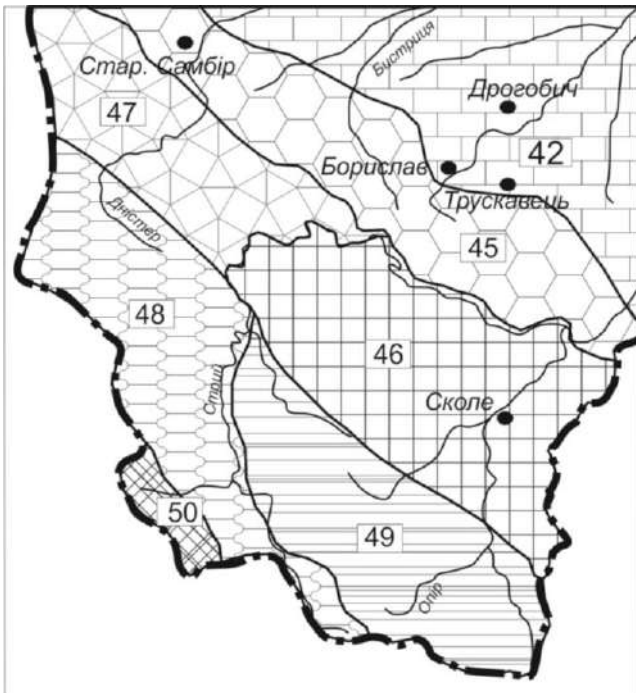
Усі згадані природно-географічні поділи виконувалися як дрібномасштабні узагальнення. Наступним етапом розвитку уявлень про фізико-географічну (ландшафтну) систематику регіону слід вважати середньомасштабну (1:200 000) ландшафтну карту Львівської області Б. Мухи, яка виконувалася на підставі багаторічного польового картування, а в остаточній своїй версії – дешифрування аерокосмічних знімків [12, 13]. Виконана робота дозволила уточнити систему

фізико-географічного районування області. У гірській частині систематики, однак, помітних змін не зафіксовано: межі Сколівського ландшафту закріплюються за долиною р. Стрий та згадуваною лінією Турка – Славське. Адміністративні границі Львівської області не дозволяють прослідкувати протяжність Бескидів до контакту з Горганами, але долина Опору вже не кваліфікується як ландшафтна межа вищого рангу (рис. 4).

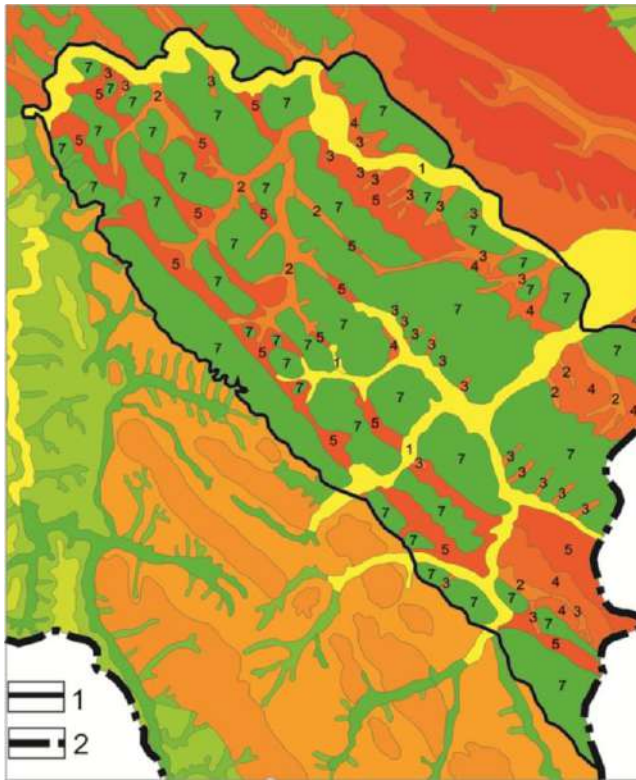
Природними сусідами Сколівського ландшафту визначені: Орівський і Верхньодністровський (з групи бескидських) та Турківський і Славський (з групи верховинських). Масштаб картографування дозволяє деталізувати ландшафтну структуру до рангу місцевостей. У авторській інтерпретації до Сколівського ландшафту включено 6 місцевостей (рис. 5), що очевидно є наслідком надмірної деталізації (зокрема, «міжскибові зниження...» цілком вписуються у ранг складного урочища).

Рис. 3 – Фрагмент ландшафтної карти Львівської області (за К. І. Геренчуком, 1972) Сколівські Бескиди (виділено) розглядаються як частина ландшафтного ярусу середньогірних хребтів бескидського рівня (III а) в оточенні низькогірних хребтів суббескидського рівня (II а) - на півночі, та верховинського (II б) і полонин-ського (III б) рівнів на південному заході

Рис. 4 – Фрагмент ландшафтної карти Львівської області (за Б. П. Мухом, 1999) Сколівські Бескиди (46) трактуються як індивідуальний середньогірний ландшафт Українських Карпат. За долиною р. Стрий закріплюється роль регіонального ландшафтного розмежування між бескидськими (Орівським - 45 і Верхньодністрівським - 47) та верховинськими (Турків-ським - 48 і Славським - 49) низькогірними ландшафтами.

Рис. 5 – Фрагмент ландшафтної карти Львівської області (за Б. П. Мухом, 2003)
 Структура ландшафту Сколівських Бескидів представлена поєднанням гірсько-долинних (1–3), низькогірних (4) та середньогірних (5–7) місцевостей.
 Межі: 1 – Сколівських Бескид, 2 – Львівської області.

У 1990 році Г. Міллер та О. Федірко роблять спробу узагальнити ландшафтну вивченість Карпатського регіону на карті масштабу 1:500 000 [10]. Робота виконувалася у контексті створення ландшафтної карти України масштабу 1:1 000 000. Фон карти складає групування літологічно однорідних урочищ–стрій, які в свою чергу об'єднані у ландшафти високогірного (2 види), середньогірного (3) та низькогірного (4) ярусів (рис. 6).

Ця карта послужила основою наступного фізико-географічного районування [11], яке у 1999 р. деталізується А. Мельником [9]. Район Сколівських Бескидів на цих схемах займає виражене межиріччя Стрия – Свічі. На північному сході, вздовж підніжжя Сколівської тектонічної скиби, він межує з бескидським крайовим низькогір'ям, а на південному заході за скибою Рожанки – з внутрішнім верховинським низькогір'ям (рис. 7).

Антропогенно-модифіковані природні територіальні комплекси рангу місцевість:

1 – долини головних рік з фрагментами нижніх терас з дерново-буроземними піщано-суглинковими ґрунтами на гірському алювії переважно під сільськогосподарськими угіддями і поселеннями, 2 – днища долин поздовжньокарпатського простягання малого падіння, з дерново-буроземними піщано-суглинковими щербенистими ґрунтами на алювіальних та делювіальних відкладах під поселеннями та сільськогосподарськими угіддями, 3 – днища долин потоків і зворів поперечного до скиб простягання з бурими гірсько-лісовими та дерново-буроземними глейовими щербенистими ґрунтами на алювії та делювії флішу під буково-смерековими лісами, 4 – низькогірні широкі міжскибові зниження з фрагментами днищ давніх стокових поздовжніх долин з дерново-буроземними глейовими суглинковими ґрунтами на делювії флішу та давньоалювіальних відкладах, переважно під сільськогосподарськими угіддями, 5 – середньогірні вузькі міжскибові зниження, розчленовані поздовжніми долинами потоків з бурими гірсько-лісовими середньо-глибокими щербенистими середньо-суглинковими ґрунтами на елювії-делювії м'якого флішу переважно під смерековими і буково-смерековими лісами, 6 – низькогірні спадисто-і крутосхилі розчленовані хребти, їхні останці і відроги, сформовані у м'якому фліші, з бурими гірсько-лісовими опідзоленими середньо-глибокими слаборозмитими ґрунтами на делювії флішу, переважно під буково-смерековими лісами, 7 – середньогірні крутосхилі сильно розчленовані зворами хребти та їхні фрагменти з твердого флішу з бурими гірсько-лісовими неглибокими щербенистими легкосуглинковими ґрунтами на делювії флішу під смерековими і буково-смерековими лісами

Згодом А. Мельник в межах Сколівських Бескидів виділяє 18 ландшафтних підрайонів [9].

Отже, НПП «Сколівські Бескиди» знаходиться в трьох природно-географічних районах – Сколівські Бескиди (більшість території), Берегові Бескиди (невеликий масив) і Стрийсько-Сянська Верховина (рис. 8).

У 2008 р. появилася нова публікація І. Круглова, яка стосується проблематики регіоналізації Українських Карпат [7]. Зупинимося дещо детальніше на її аналізі. У поданій карті (рис. 9) без особливих зусиль вгадується контурна конструкція попередніх напрацювань, на чому автор спочатку наголошує, проте згодом розглядає її серед «додаткових джерел». Це, зрештою, не так важливо, оскільки добре відомо, що кожна нова інтерпретація виконується не на чистому листі і у кожному новому поступі необхідно від чогось відштовхнутися.

Рис. 6 – Карта видів ландшафтів Українських Карпат (за Г. П. Міллером, О. М. Федірком, 1990) як основа оновленого фізико-географічного районування регіону

Ландшафти: I – давньольодовиково-високополонинські флішеві, II – давньольодовиково-високополонинські кристалічні, III – середньогірно-полонинські, IV – середньогірно-скибові, V – середньогірно-давньовулканічні, VI – міжгірно-верховинські, VII – низькогірно-стріпчаківі, VIII – низькогірно-скибові, IX – горбогірно-улоговинні.

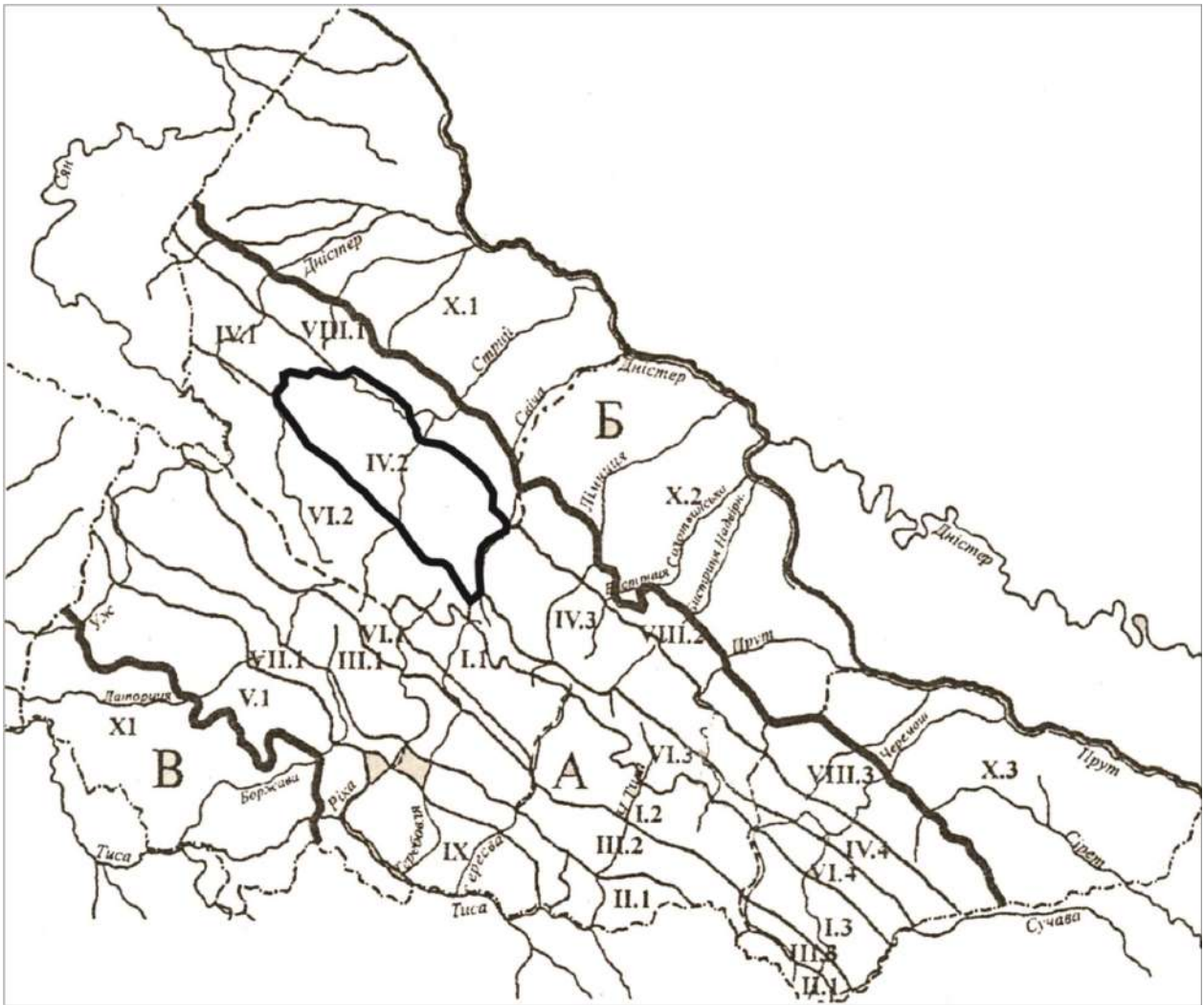

Рис. 7 – Фізико-географічне районування Українських Карпат

(за Г. П. Міллером, О. М. Федірком, 1990, доповнено А. В. Мельником, 1999)

А. Гірськокарпатський округ. I. Високогірно-полонинська область (Чорногорська). Райони: I.1. Негровецько-Буштульський (Привододільних або Внутрішніх Горган). I.2. Свидовецько-Чорногорський. I.3. Гринявський. II. Область високогірно-полонинського ядра (Рахівсько-Чивчинська). Рахівсько-Чивчинський район. III. Середньогірно-полонинська (Полонинська) область. Райони: III.1. Полонинського хребта. III.2. Стіг-Плайський. III.3. Пневсько-Яровицький. IV. Середньогірно-скибова область (Зовнішніх Карпат). Райони: IV.1. Верхньодністерських Бескид. IV.2. Сколевських Бескид. IV.3. Горганський (Скибовий або Зовнішніх Горган). IV.4. СередньогірнихПокутсько-Буковинських Карпат. V. Низькогірно-вулканічна область (Вулканічних Карпат). Район вулканічного хребта. VI. Міжгірно-верховинська область (Вододільно-верховинська). Райони: VI.1. Міжгірський (Воловецько-Міжгірська верховина). VI.2. Опір-Сянський. VI.3. Улоговинний. VI.4. Путильський. VII. Низькогірно-стрімчакова область. Райони: VII.1. Тур'янський. VII.2. Угольський. VIII. Низькогірно-скибова область. Райони: VIII.1. Бескидського крайового низькогір'я. VIII.2. Горганського крайового низькогір'я. VIII.3. НизькогірнихПокутсько-Буковинських Карпат. IX. Горбогірно-улоговинна область. Солотвинський район. **Б. Передкарпатський округ.** X. Передгірно-височинна область. X.1. Підобластьприбескидського передгір'я. X.2. Підобластьпригорганського передгір'я. X.3. Підобластьпокутсько-буковинськогопередгір'я. **В. Закарпатський округ.** XI. Передгірно-низовинна область (Закарпатської рівнини) (райони Притисенської (Чоп-Мукачівської) низовини, Іршавської улоговини і вулканічних острівних горбогір'їв).

Рис. 8 – Ландшафтна репрезентативність НПП «Сколівські Бескиди»

1. Ландшафтні райони: I – Верхньо-Дністерські; II – Берегові Бескиди; III – Сколівські Бескиди; IV – Верховинські Бескиди; V – Стрийсько-Сянська Верховина. Межі: 2 – ландшафтних районів; 3 – межа парку, 4 – пропонувана межа парку.

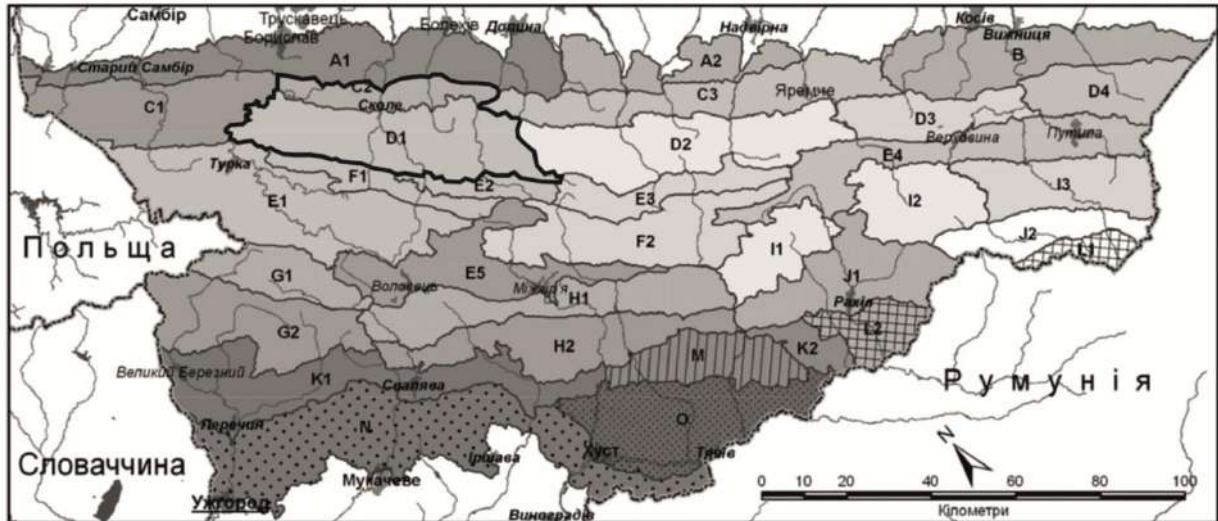

Рис. 9 – Морфогенні мезоекорегіони Українських Карпат (за І. С. Кругловим, 2008)

Сколівські Бескиди (С2 - Зовнішні, D1 - Центральні) займають середньогірне межиріччя Стрия - Свічі, оточені: Крайовими Бескидами (А1), Дністерськими Бескидами (С1), Внутрішніми Бескидами (F1), Бескидською Верховиною (Е2), Центральними Горганями (D2), Зовнішніми Горганями (С3).

Предметом розгляду буде не ціла карта (а потреба, очевидно, існує), а тільки її частина, у якій багаторічні і, як бачимо, непрості пошуки ландшафтної ідентичності Сколівських Бескидів серед інших карпатських ландшафтів несподівано пропонується завершити «відміною» Сколівських Бескидів як таких, а на їхньому місці виділяти Бескиди Зовнішні (ще одні низькогірні поряд з крайовими) і Центральні (середньогірні) як рівноправні мезоекорегіони в числі інших однорідних карпатських територій. Подібне розчленування цілісного природного організму за окремими кількісними показниками на окремі «зовнішні», «внутрішні» та інші органи, очевидно, може мати сенс для розуміння його функціонального устрою, але аж ніяк не для відокремлення автономних самоспроможних органічних поєднань.

Спробуємо розглянути кілька контраргументів.

«Межевий» контраргумент. Розмежування географічних ландшафтів за ознакою оригінальної структури – ключове завдання будь-якої ландшафтної регіоналізації. Це – аксіома. Фрагменти сучасних та колишніх річкових долин при уважному аналізі тектонічних, геологічних та геоморфологічних імперативів на місцевості – найпереконливіші фрагменти згаданого розмежування. Це – також один з найважливіших висновків попереднього етапу розвитку науки («класика жанру»). У структурі ландшафтного різноманіття Українських Карпат важко

знайти річкову долину з настільки вираженою контрастністю право- і лівобережжя, якою є долина р. Стрий. Структура і текстура низькогірних (лівобережних) і середньогірних (правобережних) бескидських ландшафтів настільки відрізняється, що часом виникає сумнів, а чи не є р. Стрий природною межею вищого порядку? І як тут не віддати належне науковій далекоглядності А. Ремана та С. Рудницького, які ще понад сторіччя тому схильні були вважати р. Стрий головним карпатським витоком Дністра?! [5]. Так-от, якщо б для відокремлення від монолітних середньогірних Сколівських Бескидів зовнішньої самостійної низькогірної структури існували б хоч найменші «глибинні» підстави, то русло цієї відмежовуючої ріки мало б знайти собі шлях вздовж контакту Сколівської тектонічної скиби та скиби Парашки. Цього, як відомо, не сталося і на сьогодні не має жодних доказів, що так було у геологічному минулому. Навпаки, найвища, а отже найстарша тераса р. Стрий зафіксована у підніжжі г. Добрини, тобто на північній окраїні Сколівської скиби. Пра-Стрий за І. Д. Гофштейном [4] якраз у цьому місці впадав до великого плейстоценового озера (сучасна Верхньо-Синьовидненська улоговина), оточеного з півночі низькогір'ями, а з південного заходу над ним уже тоді стрімко височів типовий середньогірний ландшафт.

Не залишимо без розгляду і східне бескидське порубіжжя. Запропонований новітній поділ за І. Кругловим є «неієрар-

хичним». Ієрархія, очевидно, закріплена у назвах мезоекорегіонів. Якщо виділяються Крайові Бескиди, Зовнішні Бескиди, Центральні Бескиди і Внутрішні Бескиди то неважко здогадатися, що автор такого поділу має справу з Бескидським регіоном вищого порядку? Аналогічна ситуація складається і на південному сході: Крайові Горгани, Зовнішні Горгани, Центральні Горгани і Внутрішні Горгани разом формують сусідній Горганський регіон. Між цими регіонами, очевидно, має бути природна межа. За автором, вона прослідковується окремими фрагментами у різних зонах, віддаленими один від одного на 5-10 км: у крайовій зоні – вздовж долини р. Чечви, у зовнішній – р. Мізунки, у центральній – р. Свічі, а у внутрішній зоні спільна межа відсутня взагалі. Подібна непослідовність підриває довіру до об'єктивності природного поділу. Вибіркові акцентовані статистичні дані, очевидно, мають заставляти шукати відповіді на запитання у масиві свого середовища (і тут дійсно можуть бути цікаві результати), але аж ніяк не можуть бути підставою для «розрізання по живому» однорідних територій.

«Висотний» контраргумент. Сьогодні маємо ще одну нагоду переконатися, що у гірському (карпатському) ландшафтознавстві нарешті повинні бути сформульовані свої якісні ландшафтні критерії таких фундаментальних понять як високогір'я, середньогір'я, низькогір'я та передгір'я. Досвід запозичень від галузевих наукових дисциплін заокруглених чи уточнених кількісних параметрів для аналізу такого складного багатоконпонентного і багатофакторного природного об'єкту, яким є ландшафт, очевидно, не виправдовує сподівань і часто призводить до штучних поділів. До речі, не усі галузеві дисципліни беззастережно використовують «усталені» кількісні рамки.

Так, К. Малиновський [8] у тих же Бескидах виділяє високогір'я (!) тільки на тій вагомій підставі, що у структурі трав'яного покриву на поверхнях окремих хребтів виявлені елементи субальпійської флори. Перспективними у цьому відношенні можуть бути списки оригінальних індикаційних природних комплексів для кожного гірського ярусу. Наприклад, у Горганах (не кажучи вже про значно вищі гірські масиви Українських Карпат) над природною верхньою межею лісу добре розвинутий оригінальний високогірний ландшафтний комплекс субальпійського криволісся, чагарникових пустишів з

елементами альпійської флори, кам'яних полів – греготів з реліктами льодовикового рельєфу. Північно-східний крайовий уступ Сколівських Бескидів в основі з одноіменною тектонічною скибою з усіма діагностичними ознаками лісистого середньогір'я, очевидно, не може бути «відрізаний від материка» тільки на підставі незначного відхилення від кількісного статусу. Полонина Кострича разом з Маришевською та іншими полонинами володіють значно більшими відхиленнями та виразним внутрішнім розмежуванням, проте вони не розглядаються ізольовано від Чорногори.

«Концептуальний» контраргумент. Вибір теоретично-методологічних засад – безумовне право кожного дослідника і за сприятливих обставин концептуальна свобода суттєво збагачує загальний результат дослідження. Можемо тільки вслід за автором аналізованої схеми регіоналізації наголосити на таких важливих світоглядних категоріях як «реальність» географічного ландшафту та «ідеальність» геоекосистеми (на карті – мезоекорегіони). Логічно припустити, що ідеалізація об'єкту може призвести до ідеалізованого результату, далекого від реальної дійсності. Професор М. Солнцев якимось висловив думку про те, що наукове пізнання природного комплексу зручно порівнювати з міксером. У залежності від того, які продукти покласти до цього міксера, таким буде і результат. Іншими словами, якщо мова йде про природний ландшафт у розумінні М. Солнцева, то Сколівські Бескиди були і залишаються цілісним неподільним гірським ландшафтом Українських Карпат у вище обґрунтованих межах. Якщо ж мова йде про якийсь інший об'єкт, то очевидно, право мірними можуть бути інші варіанти регіоналізації (делімітації за термінологією І. Круглова), але ця правомірність має дискутуватися уже з інших концептуальних позицій.

Очевидно, наведений тут огляд основних опублікованих картографічних джерел не є вичерпним. Тим не менше, він дозволяє зробити деякі висновки стосовно піднятої проблеми. Перш за все слід визнати, що наукове упорядкування наших знань про географічні ландшафти Українських Карпат перебуває на стадії становлення. Без суцільного ландшафтного картографування регіону традиційні підходи до систематики ландшафтів як цілісних природних об'єктів неминуче базуватимуться на окремих, хай навіть і важливих, але все ж таки ізольованих

критеріях. Універсальною класифікаційною ознакою цих складно організованих природних систем є *просторова зміна ландшафтоформуючого ефекту, відображена у різновидах рисунку ландшафтної територіальної структури на картах відповідного масштабу.*

Отже, на сьогодні маємо підстави стверджувати, що неоднорідний характер (стиль) рисунку ландшафтної територіальної структури Українських Карпат безпосередньо визначається орографічними та гідрографічними елементами, які у свою чергу відображають принципові відмінності геологічного фундаменту регіону у розумінні фізико-хімічних властивостей різних генетичних типів відкладів та специфіки їх конструктивного залягання. Важливі кліматичні та біотичні характеристики ландшафтів, у тому числі – висотно-зональні, очевидно не можуть розглядатися в якості визначальних систематичних критеріїв, оскільки вони фіксують певний етап еволюції природної системи, а не її конструктивну сутність.

Територія Українських Карпат належить до *класу гірських (альпійських) ландшафтів* середньої Європи та *підкласу середньогірних (східно карпатських) ландшафтів*. Окремий *підклас* складають бар'єрно-передгірні ландшафти за А. Ісаченком [6]. Найбільш загальний рівень геологічної неоднорідності регіону виражається поєднанням трьох основних генетичних типів відкладів: осадових, метаморфічних та магматичних. Власне у межах поширення цих відкладів спостерігається зміна характеру рисунку ландшафтної територіальної структури від поздовжньо-зонального до мозаїчного та радіального. Це дає підставу класифікувати відповідні гірсько-карпатські ландшафти на рівні *роду* на: 1- флішові; 2 - кристалічні; 3 - вулканічні.

Поздовжньо-зональний тип рисунку територіальної структури флішових ландшафтів Українських Карпат класично розвинутий у зовнішній частині регіону, яка відповідає зоні поширення особливих тектонічних структур – моноклінальних скиб. Головні його діагностичні ознаки – паралельність, протяжність, прямокутність, асиметрія – з наближенням до Центральної Карпатської дипресії (зона Кросно) поступаються місцем якісно відмінним рисам – звивистості та дендровидності. У Внутрішньому флішовому покриві відновлюється поздовжньо-зональний рисунок у вигляді паралельних дуг, огортаючих

полонинські склепіння найвищих хребтів. Нарешті, у зоні стрімчаків він набуває переривчастого (пунктирного) характеру. Перелічені особливості різновидів рисунку ландшафтної територіальної структури флішової частини Карпат дозволяють розрізнити у ній 4 *види ландшафтів*: 1.1 – скибові; 1.2 – верховинські; 1.3 – полонинські; 1.4 – стрімчаківі.

Поділ у попередніх схемах однорідних Скибових ландшафтів на низькогірні (крайові) та середньогірні і Полонинських – на високогірні та середньогірні очевидно стосується ландшафтної ярусності, а не їхньої видової приналежності. У Скибових Горганах, наприклад, крім низько- та середньогірного ландшафтних ярусів, розвинутий також і високогірний. Полонинський вид представлений не тільки високими і середніми, але і низькими полонинами, зокрема, у Бещадах. У Привододільних Горганах також домінують скибові структури. До речі, згідно сучасних тектонічних узагальнень [1, 2, 16] специфічний прояв скибових структур має місце у Вододільно-Верховинських та Полонинських Карпатах, а у довоєнних (польських) наукових джерелах, підсумованих Є. Кондрацьким, власна назва Бескиди як типового представника скибових ландшафтів поширюється практично на усі флішові Карпати. Подібних аргументів високого ступеня генетичної спорідненості цього найбільшого у регіоні ландшафтного таксону можна привести ще багато і цю обставину завжди слід враховувати у спробах його класифікаційного подрібнення. Слід також пам'ятати і про дискусійні виділи. Основний з них – унікальні стрімчаківі ландшафти, які вузькою поздовжньою смугою (на порядок меншою за шириною від усіх попередніх видів) фіксують зону контакту флішових та вулканічних Карпат. У поперечному перетині вони являють собою низькогірний флішовий трог, з обох сторін зрідка позначений екзотичними вапняковими останцями. Це найменш досліджені ландшафти Українських Карпат і присвоєння їм видового рангу на одному рівні з Полонинськими, Верховинськими чи Скибовими ландшафтами потребує додаткового обґрунтування. Не виключено, що попередньо визначений Стрімчаківий вид може виявитися особливим ландшафтним екотонном між основними регіональними типами ландшафтів. Малодослідженими до сьогодні залишаються кристалічні та

вулканічні гірські ландшафти Українських Карпат.

Отже, найбільшого поширення в Українських Карпатах набув скибовий вид ландшафтів. Він же на сьогодні найповніше представлений у мережі об'єктів ПЗФ України національними парками (рис. 10). Цю презентацію оптимально забезпечують п'ять з шести карпатських національних парків: «Сколівські Бескиди» та «Вижницький», територіально зосереджені виключно в межах свого ландшафтного виду (моноландшафтні парки), «Синевир», «Карпатський» та «Гуцульщина», просторово

організовані у двох і більше ландшафтних видах (поліландшафтні парки).

Фрагментарно презентовані національними парками полонинський та верховинський види ландшафтів Українських Карпат. Абсолютно не представлені у мережі сьогодні залишаються унікальні стрімчакові, вулканічні, мармароські та горбогірні ландшафти на Закарпатті. Приведена картосхема наочно демонструє найближчі перспективи розвитку територіальної структури НПП Карпатського регіону України, що, очевидно, є темою окремого дослідження.

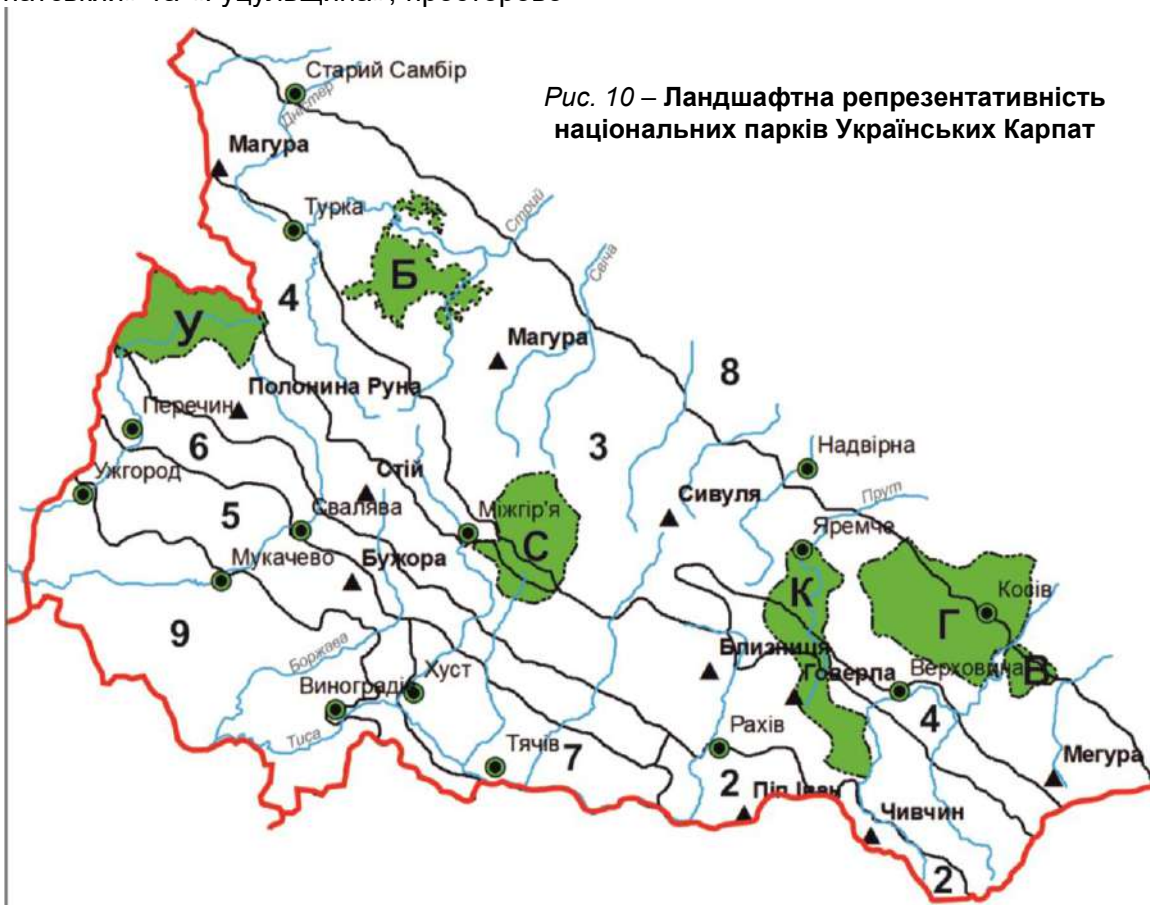

Рис. 10 – Ландшафтна репрезентативність національних парків Українських Карпат

Види ландшафтів. Гірські: 1 - полонинський; 2 - мармароський; 3 - скибовий; 4 - верховинський; 5 - вулканічний; 6 - стрімчаковий. Передгірські: 7 - горбогірний; 8 - височинний; 9 - низовинний. **Національні парки:** К - Карпатський; С - Синевирський; У - Ужанський; В - Вижницький; Г - Гуцульщина; Б - Сколівські Бескиди

Висновки. Підсумовуючи сучасний стан ландшафтної систематики Українських Карпат з метою визначення місця у ній НПП «Сколівські Бескиди», слід визначити наступні основні позиції: 1) національний природний парк організовано у низькогірній та середньогірній частинах домінантного скибового виду ландшафтів Українських Карпат, відомих під загальною назвою Бескиди; центральний масив парку представлений типовим середньогір'ям у

межіріччя Стрия – Опору та Опору – Мізунки (власне Сколівські Бескиди); північна окраїна парку (масив Тустань) презентує крайове низькогір'я Берегових Бескидів; найближче ландшафтне оточення парку складають виключно бескидські природні структури: Верхньо-Дністерські та Берегові – на півночі і північному сході, Пригорганські – на південному сході та Верховинські на південному заході.

Список літератури

1. Геодинамика Карпат (графические приложения) / ред. Глушко В. В., Круглов С. С. – К. : Наук. думка, 1985. – 7 л.
2. Геологическая карта Украинских Карпат и прилегающих прогибов масштаба 1 : 200 000 / Ред. Шакин В. А. – К. : Киевгеология, 1977 – 6 л.
3. Геренчук К. І. Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічного районів / Геренчук К. І., Койнов М. М., Цись П. М. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1964. – 220 с.
4. Гофштейн И. Д. Геоморфологический очерк Украинских Карпат / И. Д. Гофштейн. – К.: Наук. думка, 1995. – 84 с.
5. Дейнека А. М. Ліси національного природного парку «Сколівські Бескиди» / Дейнека А.М., Мілкіна Л.І., Приндак В.П. – Львів: Сполом, 2006. – 176 с.
6. Исаченко А. Г. Природа мира: ландшафты / Исаченко А. Г., Шляпников А. А. – М.: Мысль, 1989. – 504 с.
7. Круглов І. С. Делімітація, метризація та класифікація морфогенних екорегіонів Українських Карпат / І. С. Круглов // Укр. геогр. журнал. – 2008. – № 3. – С.59–68.
8. Малиновський К. А. Рослинність високорі'я Українських Карпат / К. А. Малиновський. – К.: Наук. думка, 1980. – 277 с.
9. Мельник А. В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження / А. В. Мельник. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1999. – 286 с.
10. Міллер Г. П. Карпати Українські / Міллер Г.П., Федірко О.М. // Географічна енциклопедія України : у 3-х т. – К.: УРЕ, 1989. – Т.2. – С.113-114.
11. Міллер Г.П. Ландшафтна диференціація / Міллер Г.П., Федірко О.М., Брусак В.П. // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К., 1996. – С. 96–113.
12. Муха Б.П. Ландшафти (карта). Масштаб 1: 1 500 000 / Б. П. Муха // Навчально- краєзнавчий атлас Львівської області. – Львів, 1999. – С.12.
13. Муха Б.П. Ландшафтна карта Львівської області масштабу 1: 200 000 / Б.П. Муха // Вісник Львів. ун-ту. сер. геогр. – 2003. Вип. 29. – С.58–65.
14. Природа Львівської області / за ред. Геренчука К.І. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1972. – 151 с.
15. Природа Українських Карпат / за ред. Геренчука К.І. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – 267 с.
16. Тектоническая карта Украинских Карпат масштаба 1: 200 000 / ред. Глушко В.В., Круглов С.С. – К.: УкрНИГРИ, 1986. – 6 л.
17. Kondracki J. Karpaty. – Warszawa, 1989.
18. Kondracki J. Podzial fizyczno-geograficzny (mapa w skali 1: 2 000 000). – Warszawa, 1993.
19. Orlicz M. Podzial i nomenklatura Polskich Karpat Wschodnich. – Stanislawów, 1938.
20. Pawlowski S. O podziale Polskich Karpat Wschodnich // Czasopismo geograficzne. T.VI. – Lwów, 1928.
21. Rehman A. Ziemie dawnej Polski i sąsiednich krajow slowiańskich, opisane pod względem fizyczno geograficznym. Cz. 1. Karpaty. – Lwów, 1895.
22. Tolwiński K. (red.). Mapa geologiczna Polskich Karpat Wschodnich w skali 1: 200 000. – 1939.

Федірко О. М. Національний природний парк «Сколівські Бескиди» в системі ландшафтів Українських Карпат. З'ясовано положення національного природного парку «Сколівські Бескиди» в системі регіональних і типологічних ландшафтних одиниць Українських Карпат. Висвітлено вклад вітчизняних і зарубіжних вчених у вивчення ландшафтів Бескид та їх класифікацію. Обґрунтовано, що ландшафтний район Сколівських Бескид є цілісним ландшафтним районом з чітко вираженими межами і національний природний парк Сколівські Бескиди переважно розміщений в його межах (крім того, частина парку розташована у районі Берегових Бескид і невелика ділянка у районі Стрийсько-Сянської Верховини).

Ключові слова: ландшафт, фізико-географічне районування, національний природний парк, Сколівські Бескиди

Fedirko O. National park "Scolivski Beskydy" in the system landscape Ukrainian Carpathians. It was found the placement of national natural park "Scolivski Beskydy" in the system of regional and typical landscape units of Ukrainian Carpathians. The article highlights the contribution of national and foreign scientists to studying landscapes of Beskydy and classification of E. Kondratski, K. Herenchuk, B. Mucha, G. Miller and others. It was revealed the evolution of views concerning placement and borders of Scolivski Beskydy. Debatable issues relating to geographical division of Scolivski Beskydy and Ukrainian Carpathians in general were reviewed. There was substantiated that the landscape region of Scolivski Beskydy is a holistic landscape region with a distinct borders and the national natural park "Scolivski Beskydy" is mainly located within it. In addition, a part of the park is located in the region of Berehovi Beskydy and a small area in a region of Stryisko-Syanska Verhovina. On the basis of substantiated by the author system of landscape division of Ukrainian Carpathians it was offered optimal borders of national natural park "Scolivski Beskydy".

Based on proposed by the author classification of Ukrainian Carpathians it was found the landscape representativeness of the national natural parks in the region including the national natural park "Scolivski Beskydy". It is concluded that national natural park "Scolivski Beskydy" is organized in low mountains and middle mountains parts of dominative skybovy kind of Ukrainian Carpathians' landscapes, that is known under the general name Beskydy, that the central massif of the national natural park is presented with typical middle mountains in interfluves Stryi - Opir and Opir - Mizunka (the actual Scolivski Beskydy), the northern outskirts of national park (Tustan massif) represents the marginal low mountains of Berehovi Beskydy and the nearest landscape surrounding of the national natural park are formed only with beskyd natural structures that are Upper-Dniester and Berehovi - at the north and northeast, Prygorganski are at the south-east and Verhovinsky are at the south-west.

Keywords: landscape, physical and geographical regionalization, national natural park, Scolivski Beskydy.

Федирко О. Национальный природный парк «Сколевские Бескиды» в система ландшафтов Украинских Карпат. Определено положение национального природного парка «Сколевские Бескиды» в системе региональных и типологических единиц Украинских Карпат. Раскрыто внесек отечественных и зарубежных ученых в изучение ландшафтов Бескид и их классификацию. Обосновано, что ландшафтный район Сколевские Бескиды является целостным ландшафтным районом с четко выраженными границами и национальный природный парк «Сколевские Бескиды» преимущественно находится в его границах (кроме того, часть парка размещена в районе Береговых Бескид і небольшой участок – в Стрийсько-Сянської Верховине).

Ключевые слова: ландшафт, физико-географическое районирование, национальный природный парк, Сколевские Бескиды.

Надійшла до редколегії 15.05.2017

УДК: 551.89:551:4.06. (477.86)

Бончковський О. С.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІКТОВОЇ ПОСТКРІОГЕННОЇ МОРФОСКУЛЬПТУРИ СХІДНОЇ ЧАСТИНИ ВОЛИНСЬКОЇ ВИСОЧИНИ

Ключові слова: кріоструктура, дешифрування, блок, міжблокова западина, кріогеоморфологічний район

Постановка проблеми та її наукове значення. Реліктова посткріогенна морфоскульптура (далі РПМ) являє собою комплекс залишкових форм мікрорельєфу, сформованих внаслідок танення багаторічної мерзлоти на рубежі плейстоцену і голоцену. РПМ стала об'єктом вивчення досить нещодавно, тому методичний апарат її дослідження, встановлення комплексу діагностичних ознак форм мікрорельєфу та їх генетичної інтерпретації розроблені ще недостатньо. Це пов'язано передусім із незначною кількістю крупномасштабних досліджень форм рельєфу. Нові можливості їх вивчення з'явилися після активного застосування у геоморфологічних дослідженнях матеріалів аерофото та космічних знімків.

Актуальність вивчення РПМ зумовлена її важливим практичним значенням, оскільки РПМ визначає особливості поверхневого стоку, лінійної та площинної ерозії; активізує несприятливі геоморфологічні процеси (карст, суфозію, просадки); певним чином зумовлює будову ґрунтових катен і визначає родючість та бонітет ґрунтів, а також впливає на особливості крупномасштабної структури ландшафтів. Вивчення реліктового кріогенного мікрорельєфу має ряд нерозв'язаних теоретичних проблем: час формування РПМ, регіональні особливості давнього кріогенезу, формування похованих голоценових ґрунтів у псевдоморфозах за викопним льодом тощо.

Аналіз попередніх публікацій. Вперше вказав на кріогенне походження деяких форм мікрорельєфу А. А. Величко [11]. Пізніше прояви давньої мерзлоти на сучасній поверхні та їх вплив на різні елементи ландшафту вивчали дослідники В. Аліфанов [1], А. Величко [12], В. Бердников [2], О. Порожнякова [12], Т. Морозова [12], В. Нечаєв [12], Г. Валіулліна [10], І. Молодих [17], В. Губін [14], Р. Bertran, Е. Andrieux, Р. Antoine et al. [26]), N. Ross [27]), J. Jin Hui, L. Chang Xiao et al. [25]) та ін. Вперше посткріогенний мікрорельєф Волинської височини досліджував А. Б. Богуцький [4]. Надалі цей напрямок знайшов подальший розвиток у нещодавніх публікаціях Г. Чупило [24] та Т. Новака [18]. Г. Чупило акцентувала увагу на методиці дешифрування посткріогенного мікрорельєфу, виділивши два типи РПМ: придолинний та привершинний. Т. Новак детальніше розглянув РПМ, встановив ділянки її поширення, навів аргументовані докази саме кріогенного походження мікрорельєфу, описавши однак лише полігональну морфоскульптуру.

Мета статті: встановити основні морфологічні, генетичні та палеогеографічні особливості посткріогенної морфоскульптури східної частини Волинської височини (від р. Стир на заході до р. Корчик на сході) і здійснити на цій основі кріогеоморфологічне районування досліджуваної території.